

Ταξίαρχης Γ. Κόλιας

BYZANTIO ΚΑΙ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΕΣ
Η ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΗΣ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΚΗΣ ΚΙΝΗΣΗΣ
ΑΠΟ ΤΟ BYZANTIO
ΕΝΑ ΓΕΝΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

ΤΟΝ ΑΥΓΟΥΣΤΟ ΤΟΥ 1096 κατέφθασαν στην Κωνσταντινούπολη άτακτα πλήθη πιστών με επικεφαλής τον Πέτρο τον Ερημίτη, τον επονομαζόμενο Κουκούπετρο, κατευθυνόμενα προς τους Αγίους Τόπους, για να τους απελευθερώσουν από τους Σελτζούκους. Κατά την πορεία τους στα εδάφη της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας είχαν επιδοθεί σε συνεχείς λεηλασίες, έτσι ώστε κύριο μέλημα του αυτοκράτορα Αλεξίου Α' Κομνηνού ήταν να τους βοηθήσει να διαπεραιωθούν στη μικρασιατική παραλία, για να απομακρυνθούν το συντομότερο δυνατό. Βεβαίως, στη συγκεκριμένη περίπτωση δεν επρόκειτο παρά για το προανάκρουσμα των σταυροφορικών εκστρατειών που επρόκειτο να ακολουθήσουν. Στις επόμενες σελίδες δίνεται ένα γενικό πλαίσιο των προσπαθειών που κατέβαλαν οι βυζαντινές ηγεσίες προκειμένου να αντιμετωπίσουν τα μείζονα προβλήματα που συνεπάγονταν για το κράτος οι σταυροφορίες.

Όταν γίνεται λόγος για τις τέσσερις σταυροφορίες, μέχρι την κατάληψη της Κωνσταντινουπόλεως το 1204, δεν επιτρέπεται να λησμονούμε ότι από την εκδήλωση της Α' χριστιανικής εκστρατείας μέχρι το έτος εκείνο πέρασαν περισσότερα από 100 χρόνια. Κατά το χρονικό αυτό διάστημα σημειώθηκαν διάφορες εξελίξεις στη διεθνή πολιτική σκηνή, στην τεχνολογία και στον τρόπο διεξαγωγής του πολέμου. Ο παρατηρητής της εποχής μας εξετάζει τα γεγονότα ως μία ενότητα, λόγω της μεγάλης χρονικής απόστασης που μας χωρίζει από αυτά. Οι εξελίξεις όμως επέρχονταν αργά και, αν μελετήσουμε την κάθε μία σταυροφορία μεμονωμένα, θα επισημάνουμε ουσιώδεις διαφορές μεταξύ τους.

Η εποχή, κατά την οποία εκδηλώθηκαν οι σταυροφορίες, χαρακτηρίζεται από τις πολλαπλές δραστηριότητες και τη μεγάλη κινητικότητα στις διεθνείς σχέσεις. Ουσιαστικά στον τομέα αυτόν είχε αρχίσει μία νέα εποχή. Στη Δυτική Ευρώπη, ως αποτέλεσμα της μεταρρυθμιστικής κίνησης της Εκκλησίας, είχε

καταστεί ιδιαίτερα ισχυρή η θέση του πάπα, ο οποίος στον πολιτικό τομέα ανταγωνιζόταν τον Γερμανό αυτοκράτορα, τον έτερο σημαντικό παράγοντα. Οι βασιλείς της Γαλλίας και της Αγγλίας ήταν επίσης πρόσωπα με σημαντική επιρροή. Βεβαίως, η εφαρμογή του φεουδαρχικού συστήματος, το οποίο βρισκόταν στην ακμή του, οδηγούσε σε μείωση της ισχύος τους, εφόσον επιμέρους ηγεμόνες ήταν συχνά εξίσου ισχυροί με τους βασιλείς και έπρεπε να λαμβάνονται σοβαρά υπόψη. Οι ιταλικές πόλεις Βενετία, Γένοβα, Πίζα και Αμάφι είχαν αναπτυχθεί σε ιδιαίτερα υπολογίσιμους παράγοντες, λόγω της οικονομικής τους ανάπτυξης, ενώ στον χώρο της κεντρικής Μεσογείου είχε ιδρυθεί η ηγεμονία των Νορμανδών, που σύντομα αναδείχθηκε σε βασίλειο. Στο εσωτερικό των κοινωνιών της δυτικής Ευρώπης υφίσταντο σοβαρά προβλήματα που οφείλονταν κυρίως σε θεομηνίες και στις συγκρούσεις μεταξύ των φεουδαρχών, παράλληλα όμως διαφαινόταν μία δυναμική που επρόκειτο να οδηγήσει σε ανάπτυξη με τη συμβολή νέων τεχνικών που εφαρμόζονταν στην καλλιέργεια της γης. Παράλληλα, πολλοί γόνοι αριστοκρατικών οικογενειών υποχρεώνονταν από τα πράγματα να αναζητήσουν νέες δυνατότητες εκτός της οικογενειακής περιουσίας και μάλιστα μακριά από τις εστίες τους. Έτσι, οι διηγήσεις περί των βιαιοτήτων των ασίστων εις βάρος των χριστιανών στους Αγίους Τόπους βρήκαν γόνιμο έδαφος, όταν ο πάπας Ουρβανός Β΄ άρχισε να ενδιαφέρεται για την απελευθέρωσή τους.

Αντίστοιχα, στο Βυζάντιο κατά τον 11ο αιώνα σημειώνεται καταρχήν ακμή. Βέβαια, στη βυζαντινή Ανατολή δεν είχε προηγηθεί περίοδος μεγάλης παρακμής, όπως συνέβη στη Δύση. Εδώ είχαν επιβιώσει τόσο η χρηματική οικονομία όσο και οι πόλεις (σε άλλη βέβαια μορφή από ό,τι στην αρχαιότητα). Το δεύτερο μισό του 10ου και το πρώτο τέταρτο του 11ου αιώνα, με τους στρατηγούς - αυτοκράτορες Νικηφόρο Β΄ Φωκά, Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή και Βασίλειο Β΄, τον επονομαζόμενο Βουλγαροκτόνο, ήταν η εποχή της λεγόμενης «βυζαντινής εποποιίας», μία περίοδος που οδήγησε σε σχετική οικονομική και πληθυσμιακή ανάπτυξη. Όμως οι τρεις δεκαετίες από το 1050, περίπου, μέχρι το 1081, σφραγίσθηκαν από πολιτική αστάθεια, η οποία, σε συνδυασμό με την εμφάνιση και ανάπτυξη νέων δυνάμεων γύρω από τα σύνορα, έμελλε να φέρει το κράτος σε δυσχερή θέση. Αξίζει να αναφερθεί εδώ ότι λίγο νωρίτερα είχαν εγκατασταθεί στη νότια Ιταλία και – κατά τη διάρκεια εκείνων των δεκαετιών – είχαν απρόσμενα ισχυροποιηθεί οι Νορμανδοί, οι οποίοι εξαπλώθηκαν εις βάρος της εκεί βυζαντινής επικράτειας, για να επιχειρήσουν το έτος 1081 εκστρατεία και εναντίον των βαλκανικών εδαφών της αυτοκρατορίας.

Στη Μικρά Ασία εμφανίσθηκαν οι Σελτζούκοι, ένας παράγων, του οποίου η επικινδυνότητα επίσης δεν μπορούσε να προβλεφθεί. Το έτος 1071 αποτελεί

ορόσημο, καθότι τότε ηττήθηκε ο Ρωμανός Δ' Διογένης στο Μαντζικέρτ, τότε έπεσε η Βάρις (Bari), η τελευταία βάση των Βυζαντινών στην Ιταλία, στα χέρια των Νορμανδών, αλλά και επειδή το έτος αυτό κατέλαβαν οι Σελτζούκοι για πρώτη φορά τα Ιεροσόλυμα. Παράλληλα στη Βαλκανική συνεχίζονταν οι οχλήσεις από τους Πετσενέγκους και τους Κουμάνους. Η Βενετία, που, όπως αναφέρθηκε, μαζί με άλλες ιταλικές πόλεις άκμαζε, απέσπασε εμπορικά προνόμια, ιδίως το έτος 1082, προκειμένου να υποστηρίξει από θαλάσσης τον βυζαντινό στρατό εναντίον των Νορμανδών. Η παραχώρηση των προνομίων επρόκειτο να έχει ιδιαίτερα αρνητικές επιπτώσεις στην εξέλιξη της οικονομίας του Βυζαντίου. Τέλος, όσον αφορά στη δομή της εξουσίας, σε αντίθεση προς τις δυνάμεις της Δύσης, ο αυτοκράτορας της Κωνσταντινούπολης παρέμεινε το κεντρικό πρόσωπο που ασκούσε την εξουσία, παρά την αύξηση της ισχύος – αλλά και του αριθμού – των μεγάλων οικογενειών.

Στα χρόνια αυτά της αστάθειας στο εσωτερικό και στις εξωτερικές σχέσεις της αυτοκρατορίας εκδηλώθηκε η κίνηση δυτικών δυνάμεων προς την Ανατολή. Ο αυτοκράτορας Αλέξιος Α' Κομνηνός (1081-1118), ο οποίος επιτυχώς κατέβαλλε προσπάθειες για την ανασυγκρότηση των δυνάμεων του Βυζαντίου, βρέθηκε ενώπιον ενός νέου προβλήματος. Έπρεπε να αντιμετωπίσει την παρουσία των σταυροφορικών στρατευμάτων στην επικράτειά του, στρατευμάτων, τα οποία – επισήμως τουλάχιστον – δεν έρχονταν ως εχθροί, αλλά με τον σκοπό να διαβούν και να σπεύσουν σε βοήθεια των χριστιανών των Αγίων Τόπων. Μάλιστα, ο ίδιος ο Αλέξιος είχε ζητήσει το 1089/1090 από τον Ροβέρτο, κόμη της Φλάνδρας, την αποστολή μισθοφορικού σώματος και το 1095 την υποστήριξη του πάπα προκειμένου να αντιμετωπίσει την απειλή των Σελτζούκων. Η θέση του ήταν πράγματι πολύ δύσκολη, κυρίως διότι γνώριζε ότι η διέλευση στρατευμάτων από μία περιοχή – ακόμη και ιδίων δυνάμεων – προκαλεί πάντοτε μεγάλα προβλήματα στον πληθυσμό: οι στρατιώτες παρεκτρέπονται κατά κανόνα σε ληλασίες και βαιοπραγίες. Εκτός αυτού, βεβαίως, η παρουσία στρατού στη Θράκη θα μπορούσε να θέσει σε κίνδυνο την ίδια τη Βασιλεύουσα. Μέλημα λοιπόν του Αλεξίου (αλλά και των Μανουήλ Α' και Ισαακίου Β' αργότερα) ήταν να απομακρυνθούν οι Σταυροφόροι το συντομότερο δυνατό από τη Θράκη καταρχάς και στη συνέχεια από όλα τα εδάφη της αυτοκρατορίας.

Πριν προχωρήσω στην αδρομερή παρουσίαση των προσπαθειών των Βυζαντινών να διαχειρισθούν το πρόβλημα των σταυροφοριών, θα αναφερθώ εν συντομία στους τρόπους αντιμετώπισης γενικότερα κινδύνων εκ μέρους της αυτοκρατορίας. Ως μεγάλη δύναμη με μακροαίωνα πείρα στη διαχείριση εξωτερικών προβλημάτων, επεδίωκε να αντεπεξέρχεται σε περιόδους κρίσεων με διπλω-

ματικά μέσα. Είναι γνωστή η ικανότητα της βυζαντινής διπλωματίας να προσδένει στο άρμα της ξένους ηγεμόνες, προβάλλοντας την εξέχουσα θέση του βασιλέως και επιδιώκοντας τον εντυπωσιασμό τους, καθώς και να αξιοποιεί διάφορους λαούς στρέφοντάς τους εναντίον ορισμένων άλλων, που σε δεδομένη στιγμή την απειλούσαν, και αυτό μέσω παροχών τιμητικών τίτλων και χρήματος στους ηγεμόνες τους ή μέσω της παρέμβασής της σε εσωτερικά ζητήματά τους. Ακόμη, η «φιλοξενία» (ουσιαστικά ως ομήρων) νεαρών μελών ηγεμονικών οικογενειών στη βυζαντινή αυλή, εξοικείωνε τα πρόσωπα αυτά με τον βυζαντινό τρόπο ζωής και απέβλεπε στο να τα καταστήσει – κατά κάποιον τρόπο – εξαρτημένα από αυτήν. Βεβαίως και τα αυλικά συνοικέσια συνέβαλλαν ουσιαστικά στην επίτευξη των σκοπών της διπλωματίας και στη σύσφιξη των σχέσεων με ξένους ηγεμονικούς οίκους. Μόνο εάν οι μέθοδοι αυτές δεν τελεσφορούσαν, κατέφευγαν οι βυζαντινές κυβερνήσεις στα όπλα. Και επειδή, όπως είναι φυσικό, αυτό συνέβαινε συχνά, ο βυζαντινός στρατός έπρεπε να είναι συνεχώς ετοιμοπόλεμος. Το Βυζάντιο διέθετε μία καλά οργανωμένη στρατιωτική μηχανή, η οποία, σε συνδυασμό με άλλους κρατικούς μηχανισμούς, όπως η διπλωματία, του επέτρεψε να επιβιώσει επί τόσους αιώνες. Βεβαίως, από εποχή σε εποχή η αποτελεσματικότητά της εποίκιλλε.

Οι πηγές που διαθέτουμε για τις σταυροφορίες είναι αρκετά πλούσιες. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι – όπως είναι εξ άλλου αναμενόμενο – το ενδιαφέρον για τα διαδραματισθέντα ήταν αμφίπλευρο. Τα έργα της Άννας Κομνηνής (για την Α' Σταυροφορία), του Ιωάννη Κίνναμου (για τη Β' Σταυροφορία) και του Νικήτα Χωνιάτη (για τη Β', την Γ' και τη Δ' Σταυροφορία) είναι οι κυριότερες ελληνικές πηγές, ενώ από την άλλη πλευρά τα γεγονότα φωτίζουν δυτικοί συγγραφείς, όπως είναι μεταξύ άλλων ο Fulcher της Σαρτρ (Chartres), ο ανώνυμος συντάκτης των *Gesta Francorum et aliorum Hierosolymitanorum* (Α' Σταυροφορία), ο Όθων του Φράϊσινγκ (Freising), ο Eudes του Ντεβίλ (Deuil) (Β' Σταυροφορία), ο Γουλιέλμος της Τύρου (Α' και Β' Σταυροφορία), ο ανώνυμος συγγραφέας του *Itinerarium peregrinorum* (Γ' Σταυροφορία), ο Γοδεφρείδος Βιλλαρδουίνος και ο Ροβέρτος του Κλαρί (Δ' Σταυροφορία).

Οι βυζαντινοί συγγραφείς είναι κρατικοί αξιωματούχοι – η Άννα, μάλιστα, κόρη του αυτοκράτορα – και ως εκ της θέσεώς τους γνωρίζουν τα πράγματα καλά. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον όμως παρουσιάζουν οι περιγραφές των ιδίων των σταυροφόρων-συγγραφέων, οι οποίοι συμμετείχαν στις πορείες και τις μάχες και διήλθαν μέσα από τα εδάφη της αυτοκρατορίας. Οι απόψεις τους ως ξένων για το Βυζάντιο και τους Βυζαντινούς προσφέρουν υλικό που δεν υπήρχε για προγενέστερες εποχές.

Παράλληλα προς τις αφηγηματικές πηγές, σώζονται αρκετά διπλωματικά έγγραφα που προσφέρουν αυθεντικό υλικό. Την εποχή αυτή – και κυρίως λόγω των πολλών εμπλεκόμενων πλευρών – αναπτύσσεται ζωηρή αλληλογραφία μεταξύ ηγεμόνων και άλλων προσωπικοτήτων. Ως παράδειγμα αναφέρω τις επιστολές του πάπα Ιννοκεντίου Γ' προς τον αυτοκράτορα Αλέξιο Γ' και προς τους ηγέτες της Δ' Σταυροφορίας.

Επανερχόμενοι στην έναρξη της Α' Σταυροφορίας, το έτος 1096, και στο ζήτημα της συνάντησης μεταξύ Βυζαντινών και Δυτικών και της αντιμετώπισης της μίας πλευράς από την άλλη, διαπιστώνουμε ένα είδος αγκύλωσης στις σχέσεις. Και οι δύο ήταν χριστιανοί, και οι δύο είχαν λόγους να επιδιώκουν την απομάκρυνση των απίστων από τους Αγίους Τόπους, επικρατούσε όμως στη σχέση τους εκατέρωθεν καχυποψία. Για τους Σταυροφόρους ζωτικής σημασίας ήταν η εξασφάλιση των αναγκαίων τροφίμων και εφοδίων, πράγμα που ενδιέφερε, βεβαίως, και τον Αλέξιο, ο οποίος ανησυχούσε, λόγω των παρεκτροπών τους σε λεηλασίες.

Κατά τη διάρκεια των σταυροφοριών έρχονται σε επαφή άνθρωποι από τις δύο πλευρές τού χριστιανικού κόσμου. Ενώ μέχρι πριν από λίγα χρόνια οι επαφές περιορίζονταν κυρίως στους ηγεμονικούς κύκλους, στους διπλωματικούς απεσταλμένους, στους λίγους εμπόρους και στους πολεμιστές ως αντιπάλους σε περιοχές της νότιας Ιταλίας ή στους σχετικά περιορισμένους, ακόμα, μισθοφόρους, ήδη από την εποχή της πρώτης εκστρατείας των Νορμανδών εναντίον του Βυζαντίου (1081-1085) και καθ' όλην την περίοδο των τεσσάρων πρώτων σταυροφοριών έχουμε τη συνάντηση μεταξύ απλών ανθρώπων (για το θέμα αυτό βλ. περισσότερα στο κείμενο του Π. Γουναρίδη, στον παρόντα τόμο, σελ. 43-59). Τώρα ο δυτικός πολεμιστής θα βρεθεί απέναντι στον χωρικό της περιοχής διελύσεως των στρατευμάτων. Τώρα γίνεται το συναπάντημα πολεμιστών από τη Δύση με τους «Ρωμαίους» στρατιώτες, οι οποίοι τους παρακολουθούν, τους συνοδεύουν ή και τους αντιμετωπίζουν σε ένοπλες συγκρούσεις, και τώρα θα γνωρίσουν από κοντά τους Τούρκους αντιπάλους τους. Ο βαρειά οπλισμένος ιππότης της Δύσης θα διαπιστώσει, όταν έλθει στη μακρινή Ανατολή, ότι δεν είναι δυνατό να είναι αποτελεσματικός στις θερμές αυτές περιοχές και, μάλιστα, όταν πρέπει να πολεμήσει ελαφρά οπλισμένους ταχύτατους Σελτζούκους ιπποτοξότες, και θα υποχρεωθεί να προσαρμοσθεί.

Ο βυζαντινός στρατός, που διέθετε τόσο βαρύ όσο και ελαφρύ ιππικό, τα οποία αξιοποιούσε ανάλογα με τις περιστάσεις, είχε ως υπόβαθρο τη ρωμαϊκή οργάνωση και τη μεγάλη εμπειρία στην αντιμετώπιση διάφορων αντιπάλων. Στην τακτική μάλιστα των αντιπάλων του επεδίωκε να προσαρμόζει τη δική του

– ή καλύτερα μέρους των δυνάμεων του –, ώστε να αντεπεξέρχεται. Έτσι, συχνά έστηνε ενέδρες, έκανε χρήση μεθόδων κλεφτοπολέμου και εφάρμοζε διάφορα τεχνάσματα, αποφεύγοντας τη μάχη σε ανοικτό πεδίο. Η ικανότητα αυτή συνέβαλε συν τοις άλλοις στο να προκληθεί στους Σταυροφόρους, που δεν είχαν αναπτύξει ακόμη προσαρμοστικότητα σ' αυτόν τον τομέα, αίσθημα περιφρόνησης για τους Βυζαντινούς. Οι Σταυροφόροι που θα εγκατασταθούν στα λατινικά κρατίδια, τα οποία θα ιδρυθούν στην Ανατολή μετά την επιτυχή έκβαση της Α' Σταυροφορίας, θα υποχρεωθούν σύντομα να προσαρμόσουν την τακτική τους στις νέες συνθήκες.

Ένας άλλος τομέας, στον οποίο σημειώνονται εξελίξεις στο στρατόπεδο των Σταυροφόρων, είναι εκείνος της πολιορκητικής. Στη Δύση δεν υπήρχε ακόμη ιδιαίτερα εξελιγμένη τεχνογνωσία στον τομέα αυτόν, ενώ στην Ανατολή – και ως προς αυτόν – υπήρχε το υπόβαθρο της ρωμαϊκής παράδοσης. Εξάλλου, βρισκόμαστε πλέον σε μία εποχή κατά την οποία δεν αποτελεί στόχο τόσο η καταστροφή του αντιπάλου, όσο η κατάληψη και κατοχή κάστρων και οχυρών θέσεων που εξασφάλιζαν τον έλεγχο μιας περιοχής. Έτσι γίνεται καλύτερα κατανοητή η σημασία που είχε για τους Σταυροφόρους η ενίσχυσή τους, εκ μέρους του Αλέξιου Κομνηνού, με πολιορκητικές μηχανές στις επιχειρήσεις εναντίον της Νίκαιας και μέσω της παροχής τεχνικής υποστήριξης στην πολιορκία της Αντιόχειας από μηχανικούς που εστάλisan από την Κωνσταντινούπολη (το έτος 1097-1098). Στη Β' και την Γ' Σταυροφορία διαπιστώνεται ουσιαστική βελτίωση των δυνατοτήτων των δυτικών στρατευμάτων.

Ο ίδιος αυτοκράτορας επέδειξε ικανότητα στη διεκδίκηση των ιστορικών δικαιωμάτων και στην υποστήριξη των συμφερόντων του κράτους του, καθώς επέμεινε και εξασφάλισε τη δέσμευση εκ μέρους των Σταυροφόρων να του παραδίδουν από τις περιοχές που θα καταλάμβαναν, εκείνες, οι οποίες, πριν την κατάκτησή τους από τους Σελτζούκους, ανήκαν στην αυτοκρατορία. Βυζαντινές δυνάμεις ακολουθούσαν τις σταυροφορικές, ανέπτυσαν παράλληλη δράση εναντίον των Τούρκων, υποστήριζαν τα χριστιανικά στρατεύματα στις επιχειρήσεις τους και παραλάμβαναν τις πρώην «ρωμαϊκές» πόλεις που περιέρχονταν στον έλεγχό τους. Κατά το ίδιο χρονικό διάστημα, όμως, σημειώθηκαν αρκετές προστριβές, ιδίως όταν ο Νορμανδός Βοημούνδος, μία προσωπικότητα που είχε αναλάβει την ηγεσία της εκστρατείας κατά του Βυζαντίου δεκαέξι χρόνια πιο πριν και τώρα αρνιόταν να αναγνωρίσει τη βυζαντινή επικυριαρχία, ανέλαβε την εξουσία στο νεοϊδρυθέν κρατίδιο της Αντιόχειας (θέρος 1098). Τελικά, ο Αλέξιος υποχρέωσε τον Βοημούνδο, δέκα χρόνια αργότερα, να δηλώσει «λίξιός» του, δηλαδή υποτελής, σύμφωνα με τα δυτικά φεουδαρχικά πρότυπα.

Ο πρώτος Κομνηνός αυτοκράτορας, λοιπόν, επέτυχε να αποκομίσει οφέλη από το μεγάλο πρόβλημα της σταυροφορίας και να αποκαταστήσει την εξουσία του σε μεγάλο τμήμα απολεσθεισών παλαιότερα περιοχών. Βεβαίως οι προστριβές με τους Δυτικούς, και κυρίως με τους Νορμανδούς, συνέβαλαν στη δημιουργία της εικόνας των Βυζαντινών, των Γραικών, ως «αναξιόπιστων» / «δολίων» (*Graecus perfidus*).

Η Β' Σταυροφορία ανελήφθη περίπου πενήντα χρόνια αργότερα (1147-1149), μετά την κατάκτηση της Έδεσσας από τους Σελτζούκους (τον Δεκέμβριο του 1144). Ο κίνδυνος να έχει και η Αντιόχεια την ίδια τύχη ήγειρε το ενδιαφέρον στη Δύση. Σε αυτήν την εκστρατεία συμμετείχαν, σε αντίθεση προς την πρώτη, δύο εσπεμμένοι, ο Γερμανός αυτοκράτορας Κονράδος Γ' (1138-1152) και ο Γάλλος βασιλέας Λουδοβίκος Ζ' (1137-1180). Ο Μανουήλ Α' Κομνηνός (1143-1180) διατηρούσε άριστες σχέσεις με τον Κονράδο, τη γυναίκαδελφή του οποίου, Bertha (Ειρήνη) του Σούλτσπαχ (Sulzbach) (1146-1160), είχε νυμφευθεί, και με τον οποίο είχε αναπτύξει άξονα συνεργασίας εναντίον των Νορμανδών της Σικελίας. Παρόλα αυτά, μόλις πληροφορήθηκε τις προετοιμασίες για σταυροφορία, απέστειλε επιστολές στον πάπα, του οποίου ο ρόλος, ως του πνευματικού ηγέτη που είχε την αρμοδιότητα να ευλογήσει τον ιερό πόλεμο εναντίον των απίστων, ήταν σημαντικός. Όπως δήλωνε, δεχόταν με ευχαρίστηση την είδηση της ανάληψης σταυροφορίας, ζητούσε όμως συγχρόνως τις ίδιες υποσχέσεις και δεσμεύσεις εκ μέρους των Σταυροφόρων, με εκείνες που είχαν αναλάβει οι ηγέτες της Α' Σταυροφορίας έναντι του πάππου του Αλεξίου Κομνηνού, δηλαδή κυρίως να του παραδίδουν τις «ρωμαϊκές» πόλεις που θα καταλάμβαναν. Παράλληλα προς τις διπλωματικές ενέργειες ο αυτοκράτορας έσπευσε να προετοιμασθεί για την υποδοχή των δυτικών στρατευμάτων στην επικράτειά του, επισκευάζοντας τα τείχη της πρωτεύουσας, βελτιώνοντας την οχύρωση διαφόρων κάστρων, εξοπλίζοντας και γυμνάζοντας τον στρατό και ενισχύοντας το θηικό του μέσω χρηματικών παροχών, αλλά και συγκεντρώνοντας εφόδια για να τα διαθέσει στα ξένα στρατεύματα, ώστε να μη κινδυνεύσει η ύπαιθρος χώρα από λεηλασίες, και οργανώνοντας εγκαίρως τη διαπεραίωσή τους στη Μικρά Ασία.

Ο στρατός του Κονράδου πέρασε στη Μικρά Ασία, σύντομα όμως, τον Οκτώβριο του 1147, ηττήθηκε κατά κράτος από τους Τούρκους στο Δορύλαιο. Μάλιστα διατυπώθηκαν κατηγορίες εναντίον του Μανουήλ ότι δεν υποστήριξε τους Σταυροφόρους, ότι επέτρεπε στους κατοίκους της αυτοκρατορίας και στις βυζαντινές στρατιωτικές δυνάμεις να τους εκμεταλλεύονται και να τους κακομεταχειρίζονται, καθώς και ότι είχε έλθει σε συνεννόηση με τους Τούρκους. Τον ίδιο μήνα έφθασαν οι Γάλλοι στην Κωνσταντινούπολη, αν και ο αυτοκράτορας

τους είχε ζητήσει να ακολουθήσουν διαφορετική πορεία. Σημειώθηκαν πολλές προστριβές, παραδίδεται μάλιστα ότι υπήρξε εκ μέρους των Γάλλων η σκέψη να επιτεθούν εναντίον της βυζαντινής πρωτεύουσας. Τελικά επετεύχθη συμβιβασμός, ο Γάλλος βασιλέας έγινε με ιδιαίτερες τιμές δεκτός από τον αυτοκράτορα και λίγο αργότερα οι δυνάμεις του διαπεραιώθηκαν στη μικρασιατική παραλία και προχώρησαν μέχρι τη Δαμασκό, την οποία πολιορκήσαν, χωρίς όμως επιτυχία. Επίσης ανεπιτυχείς απέβησαν και οι περισσότερες λοιπές ενέργειες του Λουδοβίκου, ο οποίος στην αρχή της άνοιξης του 1149 αναχώρησε για την πατρίδα του μέσω νότιας Ιταλίας, όπου συνάντησε τον Νορμανδό βασιλέα της Σικελίας Ρογήρο Β' (1130-1154). Τον Σεπτέμβριο του 1148 ο Κονράδος αναχώρησε για τη χώρα του, επισκέφθηκε όμως καθ' οδόν τον Μανουήλ, και οι δύο ηγέτες ανανέωσαν τη συμμαχία τους κατά του Νορμανδού ηγεμόνα. Ο ρόλος του Ρογήρου ήταν σημαντικός στη συγκεκριμένη κυρίως συγκυρία, καθότι εκμεταλλευόμενος την έναρξη της σταυροφορίας, το θέρος του 1147 είχε εισβάλει στα βυζαντινά εδάφη, είχε φτάσει στη Θήβα και την Κόρινθο και τις είχε λεηλατήσει. Η Β' Σταυροφορία έληξε λοιπόν άδοξα.

Με την ευκαιρία της αναφοράς των συμμαχιών που δημιουργούνταν, πρέπει να τονισθεί και πάλι η συμβολή της πολιτικής των επιγαμιών, που αξιοποιείτο ευρέως και όχι, βέβαια, μόνο από τη βυζαντινή διπλωματία. Ενδεικτικά, από την περίοδο της βασιλείας του Μανουήλ Κομνηνού, παραπέμπω στις εξής περιπτώσεις: Ο Μανουήλ είχε νυμφευθεί, όπως σημειώθηκε ήδη, σε πρώτο γάμο την Bertha (Ειρήνη) του Σούλτσμπαχ, γυναικαδελφή του Κονράδου Γ'. Σε δεύτερο γάμο ήλθε με τη Μαρία της Αντιόχειας (1161), κόρη του Ραϊμούνδου του Πουατιέ (Poitiers). Ο Αλέξιος Β' (11 ετών), που ήταν καρμός αυτού του γάμου, νυμφεύθηκε (το 1180) την Αγνή-Αννα (8 ετών), κόρη του Γάλλου Λουδοβίκου Ζ'. Ο Μανουήλ σχεδίαζε τον γάμο της πρωτότοκης κόρης του Μαρίας (γεννημένης το 1152 από την Bertha-Ειρήνη) με τον Βέλα-Αλέξιο, γιό του Ούγγρου βασιλέως Γεϊζα Β' (Γκέζα, Geza) (1141-1162), τον οποίο όμως δεν πραγματοποίησε λόγω της γέννησης διαδόχου του θρόνου, του Αλεξίου (Β'). Σύντομα όμως άρχισαν συζητήσεις για νέο συνοικέσιο με την ουγγρική αυλή. Η Μαρία έγινε αργότερα σύζυγος του Ρενέ του Μομφερράτου (1180). Η Θεοδώρα, κόρη του αδελφού του Μανουήλ, Ανδρονίκου, παντρεύθηκε (1148 ή 1149) τον ετεροθαλή αδελφό του Κονράδου, Ερρίκο Jasomirgott, ηγεμόνα της Βαυαρίας και κόμη (μετέπειτα ηγεμόνα) της Αυστρίας. Πάντως, η σημαντική αυτή γαμική - πολιτική δραστηριότητα δεν αποτελεί, κατά τη γνώμη μου, ικανό λόγο, ώστε να χαρακτηριστεί ο Μανουήλ ως δυτικόφιλος ή δυτικοτρόπος, όπως έχει γίνει κατά το παρελθόν.

Καθ' όλη τη διάρκεια της εποχής που μας απασχολεί (δηλαδή κατά τον λήγοντα 11ο και ολόκληρο τον 12ο αιώνα, αλλά και αργότερα) σημαντικότερο ρόλο παίζουν οι σχέσεις της Κωνσταντινουπόλεως με τις ιταλικές πόλεις και κυρίως με τη Βενετία. Η ανανέωση των προνομίων τις είχε ισχυροποιήσει οικονομικά σε μεγάλο βαθμό και τις είχε οδηγήσει σε πολλές περιπτώσεις σε επίδειξη προκλητικής συμπεριφοράς. Ως αντίδραση σε αυτό ήλθε, το 1171, κατόπιν διαταγής του Μανουήλ Κομνηνού, η κατάσχεση των περιουσιών των Βενετών εμπόρων και η φυλάκιση πολλών από αυτούς. Οι ενέργειες αυτές προκάλεσαν την αντίδραση της Βενετίας, που έστειλε πολεμικό στόλο, εναντίον του οποίου εστράφη ο βυζαντινός, αποτελούμενος από 150 πλοία. Οι Βενετοί συμμετείχαν το 1175 με τον ανταγωνιστή τους στην Αδριατική, τον ρήγα της Σικελίας Γουλιέλμο Β' (1166-1189), εναντίον του Βυζαντίου. Στη συνέχεια ο Μανουήλ υποχρώθηκε να παραχωρήσει και πάλι προνόμια στους Βενετούς και να αποκαταστήσει τις ζημιές. Και πάλι όμως, μετά από λίγο, στην αρχή της εξουσίας του Ανδρονίκου Α', το έτος 1182, θα ξεσηκωθεί ο πληθυσμός της πρωτεύουσας εναντίον των Βενετών.

Τα γεγονότα αυτά, που εκτέθηκαν επιγραμματικά μέσα σε λίγες σελίδες, προφανώς επιβάρυναν τις σχέσεις των δύο πλευρών σε μεγάλο βαθμό και δεν εννοώ μόνο σε πολιτικό επίπεδο, αλλά και σε ανθρώπινο, καθότι πρέπει να αναπύχθηκε ακόμη περισσότερο η δυσαρέσκεια και η διχόνοια μεταξύ γειτόνων, εμπόρων κ.ά. Και αυτά συνέβαιναν μόλις είκοσι έως δέκα χρόνια πριν από την Γ' και τριάντα χρόνια περίπου πριν από την Δ' Σταυροφορία. Πάντως, τα συγκεκριμένα μέτρα του Μανουήλ δεν πρέπει να θεωρηθούν οπωσδήποτε εσφαλμένα. Θα έπρεπε απλώς να είναι καλύτερα οργανωμένα, ώστε να μην αναγκασθεί το Βυζάντιο να τα αποσύρει. Δεν αποκλείεται, αν είχαν τελεσφορήσει, οι εξελίξεις να ήταν διαφορετικές.

Η Γ' Σταυροφορία (1189-1192) είχε ως αφορμή την κατάληψη, το 1187, των Ιερουσολύμων (τα οποία από το 1099 είχαν παραμείνει χριστιανικά) από τον σουλτάνο της Αιγύπτου Σαλαδίνo (Salah-ad-Dīn, 1175-1193), στον οποίο είχαν περιέλθει η Συρία και το μεγαλύτερο μέρος της Μεσοποταμίας. Οι κυριότερες προσωπικότητες που ενεπλάκησαν σε αυτήν τη σταυροφορική κίνηση ήταν ο αυτοκράτορας της Γερμανίας Φρειδερίκος Α' Βαρβαρόσσας (1152-1190), ο οποίος είχε αμφισβητήσει το δικαίωμα του Μανουήλ Α' να φέρει τον τίτλο του αυτοκράτορα Ρωμαίων, ο βασιλέας της Αγγλίας Ριχάρδος Α' ο Λεοντόκαρδος (1189-1199), ο βασιλέας της Γαλλίας Φίλιππος Β' Αύγουστος (1180-1223), οι πάπες Κλήμης Γ' (1187-1191) και Κελεστίνος Γ' (1191-1198). Εδώ πρέπει να αναφερθεί και ο βασιλέας της Σικελίας Γουλιέλμος Β' (1166-1189), επειδή το 1185 (μόλις τέσ-

σερα χρόνια πριν από την κήρυξη της Γ' Σταυροφορίας) είχε οργανώσει εκστρατεία των Νορμανδών εναντίον του Βυζαντίου, με αποτέλεσμα αυτοί να διεισδύσουν εις βάθος, να καταλάβουν μάλιστα τη Θεσσαλονίκη και να συνεχίσουν την πορεία τους εναντίον της ίδιας της Κωνσταντινούπολης, έως ότου ηττήθησαν από τις βυζαντινές δυνάμεις κοντά στον Στρυμόνα, αφού είχε καταλάβει τον θρόνο ο νέος αυτοκράτορας Ισαάκιος Β' Άγγελος (1185-1195). Γίνεται αντιληπτό ότι τα συναισθήματα των Βυζαντινών έναντι των Δυτικών ήταν ιδιαίτερα αρνητικά και η επιφυλακτικότητά τους μεγάλη, ενώ, από την άλλη πλευρά, οι διωγμοί που είχαν προηγηθεί εις βάρος των Βενετών και η εμπειρία από αντιπαράθεσεις κατά τις δύο πρώτες σταυροφορίες προκαλούσαν στους Λατίνους εχθρική διάθεση έναντι της αυτοκρατορίας και των κατοίκων της.

Ο Γερμανός Φρειδερίκος, προπαρascευαζόμενος για τη σταυροφορική εκστρατεία, ήλθε, ως όφειλε, σε συνεννοήσεις με τον Ούγγρο βασιλέα, με τον Σέρβο μέγα ζουπάνο Στέφανο Νεμάνια, με ηγέτες των Βλάχων και των Βουλγάρων, με τον ίδιο τον Ισαάκιο και με τον σουλτάνο του Ικονίου, ώστε να συνάψει τις απαραίτητες συμφωνίες και να εξασφαλίσει την υποστήριξή τους. Μάλιστα, βυζαντινοί πρέσβεις υπέγραψαν στη Νυρεμβέργη το φθινόπωρο του 1188 συμφωνία, βάσει της οποίας η Κωνσταντινούπολη θα διέθετε στους σταυροφόρους τα απαραίτητα για τη διατροφή τους, ενώ αυτοί δεσμεύονταν να αποφύγουν κατά τη διέλευσή τους κάθε ενέργεια εις βάρος του πληθυσμού και γενικότερα της ασφάλειας της αυτοκρατορίας. Η ανησυχία όμως του Ισαακίου για τυχόν παρεκτροπές των σταυροφόρων ήταν μεγάλη και στη δημιουργία της πρέπει να συνέβαλε η τραυματική εμπειρία της νορμανδικής εκστρατείας. Επιπλέον, η διπλωματική δραστηριότητα του σταυροφόρου ηγέτη και οι επαφές του με δυνάμεις της περιοχής δεν άφηναν τον βυζαντινό αυτοκράτορα να ησυχάσει, με συνέπεια να προσεγγίσει τον Σαλαδινό και τον Ιούνιο του 1189 να κλείσει συμφωνία μαζί του.

Όταν λοιπόν το καλοκαίρι του 1189 τα σταυροφορικά γερμανικά στρατεύματα εισήλθαν στη βυζαντινή επικράτεια, άρχισαν να σημειώνονται συνεχείς συγκρούσεις, κατελήφθη η Φιλιππούπολη και άλλες πόλεις και λεηλατήθηκαν πολλές περιοχές της Θράκης. Ο Ισαάκιος αναγκάστηκε να τους διαθέσει τρόφιμα (διαπιστώνουμε και εδώ πόσο μεγάλη ήταν η σημασία της τροφοδοσίας των στρατευμάτων) και υποστήριξη για να διαπεραιωθούν στη Μικρά Ασία (άνοιξη 1190). Μετά από νίκες επί των Σελτζούκων, με αποκορύφωμα την κατάληψη του Ικονίου, και επιτυχή πορεία μέχρι και την Κιλικία, ο Βαρβαρόσας πνίγηκε άδοξα τον Ιούνιο του 1190 στον ποταμό Καλύκαδνο (Σάλεφ).

Οι δύο άλλοι σταυροφόροι ηγέτες, ο Ριχάρδος και ο Φίλιππος, ταξίδεψαν διά θαλάσσης από τη Μεσσήνη της Σικελίας. Τον Απρίλιο του 1191 αποβί-

βάσθηκε ο Φίλιππος στην Παλαιστίνη, όπου ανέλαβε την πολιορκία της Άκρας. Τον Ιούνιο έφτασε και ο Ριχάρδος, αφού είχε καταλάβει την Κύπρο. Τελικά, λόγω διαφωνιών μεταξύ τους, τον Αύγουστο αναχώρησε ο Φίλιππος για τη Γαλλία, ενώ ο Ριχάρδος πολιορκήσε τα Ιεροσόλυμα, χωρίς όμως να επιτύχει τον σκοπό του. Τον Σεπτέμβριο του 1192 έκλεισε ειρήνη με τον Σαλαδινό, με την οποία εξασφάλισε το ελεύθερο προσκύνημα των χριστιανών, και στη συνέχεια αναχώρησε.

Κατά την επόμενη δεκαετία η κατάσταση στη Δύση διαμορφώθηκε σε γενικές γραμμές ως εξής: Το στέμμα της δυτικής ρωμαϊκής αυτοκρατορίας κατείχε από το 1190 έως το 1197 ο Ερρίκος ΣΤ' (από το 1194 και τον βασιλικό θρόνο των Νορμανδών), ενώ ο Φίλιππος ο Σουηβός (1198-1208), που τον διαδέχθηκε, είχε να αντιμετωπίσει τον ανταπαιτητή του θρόνου Όθωνα Δ' του Μπραουνσβάικ (Braunschweig) (1198-1218). Και οι άλλοι εστεμμένοι της Δύσης κατά το χρονικό αυτό διάστημα ήταν απασχολημένοι σε μεταξύ τους διαμάχες. Ο πάπας Ιννοκέντιος Γ' (1198-1216), που είχε ανταγωνιστική σχέση προς τον Φίλιππο, ο γηραιός δόγης της Βενετίας Ερρίκος Δάνδολος (1192-1205) και ο μαρκήσιος Βονιφάτιος Μομφερρατικός, ο οποίος τον Σεπτέμβριο του 1201 είχε επιλεγεί ως αρχηγός της σταυροφορίας, που είχε κηρύξει ο Ιννοκέντιος ήδη από τον Αύγουστο του 1198, ήταν οι τρεις σημαντικότερες προσωπικότητες του εγχειρήματος. Στην Κωνσταντινούπολη από τον Μάρτιο του 1195 βασίλευε ο Αλέξιος Γ' Άγγελος, που είχε εκθρονίσει και τυφλώσει τον αδελφό του Ισαάκιο, τον οποίο και κρατούσε φυλακισμένο μαζί με τον δεκατριάχρονο γιο του Αλέξιο.

Ο αυτοκράτορας της Γερμανίας Φίλιππος είχε λάβει ως σύζυγο τη θυγατέρα του έκπτωτου Ισαακίου, Ειρήνη Αγγελίνα. Ο νεαρός αδελφός της, Αλέξιος Άγγελος, κατάφερε να δραπετεύσει από τη φυλακή όπου εκρατείτο και το φθινόπωρο του 1201 να καταφύγει στην αυλή της αδελφής του ζητώντας βοήθεια από τον γαμβρό του για τον ίδιο και τον πατέρα του, προκειμένου να αποκατασταθούν στον θρόνο της Κωνσταντινούπολης. Η εμφάνιση του άπειρου Αλεξίου, ο οποίος εξασφάλισε την υποστήριξη του Φιλίππου, αντιμετωπίστηκε με ενδιαφέρον από τους Βενετούς και τους Σταυροφόρους, ενώ αντίθετα ο πάπας κράτησε αποστάσεις. Οι Σταυροφόροι, κατόπιν πιέσεων του δόγη, στράφηκαν εναντίον της χριστιανικής πόλης Ζάρα (στις ακτές της Δαλματίας στην Αδριατική) και την κατέλαβαν (Οκτώβριος-Νοέμβριος 1202).

Το ίδιο, περίπου, χρονικό διάστημα έφταναν στην Ιταλία δύο σημαντικές για την εξέλιξη των πραγμάτων αποστολές. Η πρώτη, εκ μέρους του αυτοκράτορα της Κωνσταντινούπολης προς τον πάπα, όφειλε να αποτρέψει τον ποντίφικα από τη σκέψη να ενισχύσει τις προσπάθειες του νεαρού Αλεξίου· η δεύτερη (Ιανουάριος 1203) ήταν εκ μέρους του Γερμανού αυτοκράτορα και του *μικρακίου* – όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Νικήτας Χωνιάτης τον βυζαντινό πρί-

γκιπα (έκδ. van Dieten, σελ. 540, στ. 19) –, το οποίο υποσχόταν, αν αποκαθίστατο στον θρόνο, οικονομική και στρατιωτική υποστήριξη της σταυροφορικής εκστρατείας και υποταγή της Εκκλησίας της Κωνσταντινουπόλεως σε εκείνη της Ρώμης. Ο Ιννοκέντιος Γ' σε απαντητική επιστολή του στον Αλέξιο Γ' (Νοέμβριος 1202) διαβεβαίωνε ότι δεν επρόκειτο να συναινέσει σε τέτοιες ενέργειες. Μετά όμως από λίγους μήνες ανέχθηκε την αλλαγή της πορείας της σταυροφορίας, χωρίς ουσιαστικά να αντιδράσει.

Διαπιστώνεται ότι ο Αλέξιος Γ' προέβη σε ορισμένες διπλωματικές ενέργειες προς αποφυγή της επικίνδυνης τροπής, που όμως τελικά δεν απέδωσαν. Από την άλλη πλευρά επίσης, η οργάνωση της άμυνας αποδείχθηκε ανεπαρκής. Δεν είναι σκόπιμο να γίνει εδώ αναφορά σε λεπτομέρειες της εκστρατείας που κατέληξε στην άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Λατίνους. Παραπέμπω όμως στο κείμενο του Χωνιάτη, όπου διαβάζουμε ότι μετά την άφιξη στην Κωνσταντινούπολη της είδησης περί ανακηρύξεως του Αλεξίου Δ' στο Δυρράχιο, ο θείος του Αλέξιος Γ' επισκεύασε είκοσι σαθρά «σκαφίδια». Λίγες εβδομάδες πιο πριν, όταν οι Σταυροφόροι απέπλεαν από τη Ζάρα με προορισμό το Βυζάντιο, σύμφωνα με τον ίδιο συγγραφέα, ο Αλέξιος Γ' είχε αρνηθεί να διαθέσει ξυλεία για ναυπήγηση στόλου. Προφανώς τα είκοσι «σκαφίδια» είναι εκείνα, τα οποία κατέλαβαν οι Βενετοί, όταν διέρρηξαν την αλυσίδα του Κερατίου και εισήλθαν με τα πλοία τους σε αυτόν (5-6 Ιουλίου 1203). Μάλιστα, όταν τον Ιούνιο του 1203 ο βενετικός στόλος και οι Σταυροφόροι βρέθηκαν εμπρός από τα τείχη της Βασιλεύουσας, ο Αλέξιος δεν πρόβαλε καν ουσιαστική αντίσταση – πράγμα που εξέπληξε τους Σταυροφόρους – και σαν να μην αρκούσε αυτό, πριν από την αποφασιστική σύγκρουση, έφυγε νύκτωρ, παίρνοντας μαζί του βασιλικούς θησαυρούς.

Μετά από την πρώτη είσοδο των Σταυροφόρων στη Βασιλεύουσα, ο Ισαάκιος Β' και ο Αλέξιος Δ' αποκαταστάθηκαν στην εξουσία, ήταν όμως δέσμοι των υποσχέσεών τους, τις οποίες δεν ήταν σε θέση να εκπληρώσουν. Η αδυναμία να ανταποκριθούν στις υποχρεώσεις τους προκάλεσε την άσκηση πίεσης εκ μέρους των Σταυροφόρων, και αυτή από την πλευρά της τη δυσaréσκεια και αντίδραση του λαού. Υπό αυτές τις συνθήκες αναδείχθηκε αυτοκράτορας ο Αλέξιος Ε' Μούρτζουφλος (τέλη Ιανουαρίου – αρχές Φεβρουαρίου 1204) και στη συνέχεια δι' άγχονης εκτελέστηκε ο Αλέξιος Δ', ενώ ο πατέρας του απεβίωσε από φυσικό θάνατο. Ο νέος αυτοκράτορας ανέλαβε στρατιωτικές δραστηριότητες, ήταν όμως πλέον αργά για να αναστραφούν τα πράγματα. Στις 9 Απριλίου άρχισε η επίθεση. Οι *milites Christi* ενισχύονταν ηθικά από τους ιερείς τους, οι οποίοι τώρα μπορούσαν να προβάλλουν τον πόλεμο ως δίκαιο, να εμφανίζονται δηλαδή ως τιμωροί του δολοφόνου του νόμιμου αυτοκράτορα και συμμάχου τους.

Επιτιθέμενοι οι Σταυροφόροι από την ξηρά και οι Βενετοί από τη θάλασσα επέ-
τυχαν στις 13 Απριλίου 1204 να μπουν στην Πόλη. Ο Μούρτζουφλος πολέμησε,
αλλά αναγκάστηκε σύντομα να εγκαταλείψει τον αγώνα και την πόλη. Ο Θεό-
δωρος Λάσκαρις αναδείχθηκε ως νέος βασιλέας, δεν ήταν, όμως, δυνατό παρά
να φύγει και αυτός. Οι Σταυροφόροι, χωρίς αντίσταση πλέον, επεδόθησαν στη
ληηλασία.

Έχοντας διατρέξει με μεγάλη συντομία τα κυριότερα γεγονότα των τριών
πρώτων σταυροφοριών που αφορούν στις σχέσεις των δύο πλευρών, των Βυζα-
ντινών και των Λατίνων, διαπιστώνουμε ότι δεν σημειώθηκαν μεγάλης κλίμακας
στρατιωτικές συγκρούσεις μεταξύ τους. Και οι δύο πλευρές επεδίωκαν να τις
αποφύγουν, προτιμώντας τις συνεννοήσεις με τον εν δυνάμει αντίπαλο ή με
άλλους ηγεμόνες και την άσκηση πιέσεων. Σημαντική φροντίδα για τους εν
εκστρατεία ευρισκόμενους Σταυροφόρους ήταν η εξασφάλιση των απαραίτητων
εφοδίων και η απειλή ληηλασιών για την απόκτησή τους αποτελούσε ένα σοβα-
ρό μέσο πίεσης προς τους Βυζαντινούς. Αντίστοιχα, οι τελευταίοι διέθεταν μέσω
αυτών ένα σημαντικό διαπραγματευτικό χαρτί.

Κατά την Δ' Σταυροφορία, οι Δυτικοί ασχολούνταν επίσης με την εξαστάλι-
ση των επιτηδείων, φαίνεται όμως ότι δεν ανησυχούσαν ιδιαίτερα, καθότι για τον
ανεφοδιασμό τους διέθεταν και την υποστήριξη του βενετικού στόλου. Τα μέτρα
που έλαβαν οι Βυζαντινοί για την αποτροπή αυτού που τελικά συνέβη κατά τη
διάρκεια της Δ' Σταυροφορίας ήταν πλημμελέστατα. Οι περιορισμένες διπλωμα-
τικές ενέργειες και κάποιες προσπάθειες, προκειμένου την τελευταία στιγμή να
ενισχυθεί η άμυνα της Βασιλεύουσας, δεν ήταν αποτελεσματικές. Τα τείχη,
πάντως, της Πόλεως και οι αριθμητικά υπέρτερες στρατιωτικές δυνάμεις της θα
μπορούσαν, κατά την άποψή μου, να έχουν αποκρούσει τους επιτιθεμένους, αν
είχε δοθεί εγκαίρως κάποια σημασία στο ναυτικό και αν ο Αλέξιος Γ' και ο Αλέ-
ξιος Δ' δεν είχαν επιδείξει τέτοιου μεγέθους ολιγωρία και ανεπάρκεια. Η μεταξύ
τους διχόνοια και η φιλοδοξία τους πρόσφεραν στους Δυτικούς την αφορμή και
το ηθικό έρεισμα για την εκτροπή της εκστρατείας τους προς τη βασιλίδα των
πόλεων. Ο ρόλος των Βενετών υπήρξε παράλληλα αποφασιστικός, καθότι τα
συμφέροντά τους στα εδάφη και τις θάλασσες του Βυζαντίου ήταν τεράστια. Η
πολιτική τους δεν επέτρεπε να διακινδυνεύσουν να υποστούν οι έμποροί τους
και πάλι διωγμούς και άδραξαν αμέσως την ευκαιρία να θέσουν, μέσω της κατά-
ληψης της αυτοκρατορίας από τους Σταυροφόρους, το εμπόριο και την οικονο-
μία της περιοχής υπό τον έλεγχό τους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- M. Angold, *Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία από το 1025 έως το 1204. Μία πολιτική Ιστορία*, μετάφρ. Ευ. Καργιανιώτη, Αθήνα 21997.
- K. Βαζζός, *Η γενεαλογία των Κομνηνών*, τόμ. Α'-Β', Θεσσαλονίκη 1984.
- J. W. Birkenmeier, *The Development of the Komnenian Army: 1081-1180*, [History of Warfare 5] Λέιντεν – Βοστώνη – Κολωνία 2002.
- Ch. Brand, *Byzantium Confronts the West, 1180-1204*, Καίμπριτζ Μασ. 1968.
- Ch. Chalandon, *Les Comnènes. Etudes sur l'empire byzantin aux XIe et XIIe siècles*, τόμοι I-II, Παρίσι 1900-1912.
- Αικατερίνη Χριστοφιλοπούλου, *Βυζαντινή Ιστορία, Γ1: 1081-1204*, Αθήνα 2001.
- F. Dölger, *Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches. 2. Teil: Regesten von 1025-1204*, δεύτερη επαυξημένη και βελτιωμ. έκδοση, επιμ. P. Wirth, Μόναχο 1995.
- J. France, *Western Warfare in the age of the Crusades, 1000-1300*, [Warfare in History] Λονδίνο 1999.
- J. Harris, *Byzantium and the Crusades*, Λονδίνο – Νέα Υόρκη 2003.
- B. Σ. Καραγεώργος, *Η Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Μεσαιωνική περίοδος*, τόμ. Α', Αθήνα 1987.
- I. E. Καργιαννόπουλος, *Ιστορία Βυζαντινού Κράτους*, τόμ. Γ', *Τελευταίες λάμψεις (1081-1204)*, Θεσσαλονίκη 1990.
- Athina Kolia-Dermitzaki, *Die Kreuzfahrer und die Kreuzzüge im Sprachgebrauch der Byzantiner*, «Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik» 41 (1991), σελ. 163-188.
- Αθηνά Κόλια-Δερμιτζάκη, *Συνάντηση Ανατολής και Δύσης στα εδάφη της Αυτοκρατορίας. Οι απόψεις των Βυζαντινών για τους σταυροφόρους*, [Υλικό, Φυσικό και Πνευματικό Περιβάλλον στον Βυζαντινό και Μεταβυζαντινό Κόσμο, 5. Ίδρυμα Γουλιέλμου-Χορν] Αθήνα 22000.
- T. G. Kolias, *Wechselseitige Einflüsse und Begegnungen zwischen Orient und Okzident im Bereich des Kriegswesens*, στα *Πρακτικά του Διεθνούς Συνεδρίου Kommunikation zwischen Orient und Okzident. Alltag und Sachkultur* (Krems, 6-9 Οκτωβρίου 1992), [Veröffentlichungen des Instituts für Realienkunde des Mittelalters und der frühen Neuzeit, Nr. 16. Österreichische Akademie der Wissenschaften, phil.-hist. Kl., Sitzungsberichte 619] Βιέννη 1994, σελ. 251-270.

- T. G. Kolias, *Military Aspects of the Conquest of Constantinople by the Crusaders*, στον τόμο: *Urbs capta: The Fourth Crusade and its Consequences. La IVe Croisade et ses conséquences*, επιμ. Α. Ε. Laiou, [Réalités byzantines 10] Παρίσι 2005, σελ. 123-138.
- O. Kresten, *Die Auslandsschreiben der byzantinischen Kaiser der Komnenenzeit*, «Römische Historische Mitteilungen» 39 (1996), σελ. 21-59.
- P. Magdalino, *The Empire of Manuel I Komnenos, 1143-1180*, Καίμπριτζ 1993.
- Die Register Innocenz' III. Bd. 5. Pontifikatsjahr 1202/1203. Texte*, επιμ. O. Hageneder – Chr. Egger – K. Rudolf – A. Sommerlechner, [Historisches Institut beim Österreichischen Kulturinstitut in Rom. ÖAW] Βιέννη 1993.
- Die Register Innocenz' III. Bd. 6. Pontifikatsjahr 1203/1204. Texte*, επιμ. O. Hageneder – J. C. Moore – A. Sommerlechner – Chr. Egger – H. Weigl, [Historisches Institut beim Österreichischen Kulturinstitut in Rom. ÖAW] Βιέννη 1995.
- Die Register Innocenz' III. Bd. 7. Pontifikatsjahr 1204/1205. Texte*, επιμ. O. Hageneder – A. Sommerlechner – H. Weigl – Chr. Egger – R. Muraue, [Historisches Institut beim Österreichischen Kulturinstitut in Rom. ÖAW] Βιέννη 1997.
- St. Runciman, *A History of the Crusades*, τόμοι I-III, Καίμπριτζ 1952-1955.
- K. Setton (επιμ. έκδ.), *A History of the Crusades*, τόμοι I-II, Φιλαδέλφεια 1955-1962.
- R. C. Smail, *Crusading Warfare, 1097-1193*, Καίμπριτζ 21995.
- N. Zbinden, *Abendländische Ritter, Griechen und Türken im ersten Kreuzzug (Zur Problematik ihrer Begegnung)*, [Texte und Forschungen zur byzantinisch-neugriechischen Philologie 48] Αθήνα 1975.